

välillä, näky työnsä poikkeuksellisesti laajuudessa, joka kattaa hyvinkin kaksi nykykriteerein laadittua väitöskirjaa. Tekijän perinpohjaisuutta osoittaa hyvin se, että lähdeluettelo kattaa kymmenen ja tutkimuskirjallisuus peräti 26 sivua. Tutkimuksen sisältö on myös väitöskirjaksi poikkeuksellisen runsas ja monitasoinen. Siinä risteytyvät lukuisat tutkimustraditiot, teorit ja metodiset lähtökohdat, joita sovelletaan vaihtelevasti työn eri osiin ja joiden kanssa käydään keskustelua, milloin tarkasti eksplikoiden, milloin taas yhteyksiä impliisittisemmin johtopäätöksiin kutoen.

Sisällöllisesti väitöskirja kiinnittyy runsaslukaiseen kotimaiseen ja kansainväliseen kommunismin tutkimuskenttään, erityisesti sen feministiseen haaraan. Tämä on luontevaa siksi, että tutkimuksen eräänlaisena keskushenkilönä on Aleksandra Kollontai ja hänen seksuaali- ja perhepoliittiset kirjoitukset. Työn moniaineisuus näkyy myös Kataisen tekemissä metodisissa valinnoissa. Käytettyä aineistoa tarkastellaan yhtäältä nais- ja feministisen tutkimuksen piirissä kehitellyllä välineistöllä, mutta tekstien leviämisen ja vaikutuskanavien analyysissä hyödynnetään myös toimijuuden, kommunikaatioiden ja verkostojen tutkimuksessa käytettyjä metodeja. Myös biografinen tutkimustraditio on väitöskirjassa vahvasti edustettuna, ei vain Aleksandra Kollontain vaan myös muiden keskushenkilöiden kautta. Lisäksi tulkinallisia viittauksia löytyy myös käsitehistorian ja identiteettien tutkimuksen laajaan kirjoon.

Kokonaisuudessaan väitöskirjan tutkimusasetelma on transnationaalinen – vaikkei Katainen itse tätä puolta väitöskirjassaan nostaakaan esiin, vaan käyttää tutkimusajan omaan käsitteistöön paremmin kuuluvaa termiä 'internationaalinen'. Tutkimuksessa kuitenkin liikutaan selkeästi ylijarjaisissa ti-

Sukupuolta politisoimassa

Elina Katainen: Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus: Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2013. 474 s.

Elina Kataisen väitöskirja perustuu pitkäaikaiseen tutkimustyöhön. Jo aiemmin Katainen on julkaissut runsaasti suomalaisesta työläisnaisliikkeestä, erityisesti sen vasemmistosiivestä, ja nyt valmistunut tutkimus tuo merkittävän kontribuution tälle Sylvi-Kyllikki Kilven vuonna 1953 avaamalle tutkimuskentälle. Se, että väitöskirjan aihepiiriä on työstyetty pitkällä aika-

loissa ainakin kolmella tasolla: Ensiksi sisällissodan jälkeinen kommunistinen liike sijoittuu alueellisesti Suomeen ja Neuvosto-Venäjälle sekä näiden väliseen raja- maastoon, joka jatkuvasti vuotaa molempiin suuntiin. Toiseksi tutkimuksen kohdehenkilöt ovat Suomesta Neuvosto-Venäjälle muuttaneita pakolaisia tai sieltä palanneita sekä rajaa muuten joko laillisesti tai laittomasti ylittäviä. Kolmanneksi analysoitavat julkaisut liikkuvat niin ikään ylijarjaisessa maastossa ja välittivät valtiollisista rajoista piittaamatta tietoa kommunistisen ideologian kehityksestä ja konkreettisista toteutumismuodoista.

Väitöskirjan yleisen kontekstin muodostaa ensimmäinen maailmansota ja sitä seurannut poliittinen epävakaus, jossa vanha yhteiskunnallinen järjestys niin Venäjällä kuin Suomessa kriisiytyi ja hajoamista seurasi taistelu modernisoinnista suunnasta kaikilla elämänoilla. Avautuneessa toimintatilassa myös vallalla olleiden sukupuolijärjestysten perusteet järkytyivät ja vaihtoehtoisten mallien esittämiselle tarjoutui uusia mahdollisuuksia. Erilaisia malleja visioitiin jo ennen vallankumousta, mutta vasta neuvostojärjestelmän luominen tarjosi konkreettisen toteutumispohjan uuden bolshevistisen moraalin sovellutuksille. Myös Suomessa vaihtoehtoiset visiot avioliiton, perheen ja seksuaalimoraalin keskinäisyydestä synnyttivät keskustelua – jonkin verran kokeilujakin – etenkin työväenliikkeen radikaalin siiven piirissä, joskin, kuten Katainen hyvin osoittaa, vahvaa kannatusta työläisnaisliikkeessä oli myös äitiyttä ja perheenemännyyttä korostavalla kotilousideologialla.

Metodisesti tutkimusasetelma rakentuu kaksitasoiseen verkostoitumiseen: yhtäältä keskeisten toimijoiden väliin henkilösuhteisiin ja toisaalta tekstien kautta muodostuviin kommunikaatioverkos-

toihin. Analyysi etenee paikoin eritasoja vuorotellen, paikoin taas niitä yhteen sitoen. Tutkimuksen pääpaino on kommunistisessa liikkeessä sisällissodan jälkeisenä vuosikymmenenä, mutta mukana on myös työn kokonaisproblematsoinnin kannalta tärkeä luku (2), joka sijoittuu Venäjän vallankumousta ja Suomen sisällissotaa edeltävään aikaan. Luku on tärkeä siksi, että siinä pohjustetaan tutkimuksen keskeinen johtoteema: Aleksandra Kollontain suomalaiset yhteydet ja hänen ajamansa seksuaalireformistisen ohjelman vaikutukset Suomen työväenliikkeeseen ennen vallankumousta ja sen jälkeen. Luku on tärkeä myös siksi, että siinä Katainen avaa tutkimuksensa biografisen metodijuonteen, jota hän soveltaa johdonmukaisesti seuraavissa käsitellyissä luvuissa. Biografiset kertomukset lomittuvat kiinteästi kohdehenkilöiden ja heidän tuottamiensa tekstien väliin yhteyksiin ja ovat siten merkittävä osa myös tutkimuksen verkostanalyysistä käsiteltä. Biografinen ote jää tutkimuksen metodisen välineistön esittelyssä tosin epäselvää, mutta henkilöhistorialliset jaksot ovat väitöskirjassa niin keskeisesti edustettuina, että niillä täytyy olla ja niillä myös on tutkimuksen sisäistä dynamiikkaa olennaisesti syventävä tehtävä. Inhimillisessä koskettavuudessaan kirjoittajien elämäntapausten esittelyt tuovat myös analysoitavat tekstit kokemukselliselle tasolle.

Seuraavat neljä lukua rakentuvat löyhästi kronologialle ja keskittyvät ensin tarkastelemaan Venäjän vallankumouksen jälkeen muodostuneita kommunistinaisten keskustelun kenttiä sekä Suomessa että Neuvosto-Karjalassa. Tämäkin luku (3) on työn metodologian kannalta tärkeä, sillä siinä Katainen avaa toimijoiden ylijarjaiset kommunikaatioväylät ja esittelee eri foorumeilla käytyjen keskustelujen keskeiset teemat. Pääosassa ovat sosialistiset naistenlehdet,

mutta tarkastelu ulottuu myös Nuorisoliiton julkaisuihin. Informatiivinen ja tutkimuksen seuraavia jaksia pohjustava luku olisi hyödynnyt johdannossa esitelyjen kommunikaatio- ja verkostotutkimuksessa käytettyjen metodien tietoisemmasta sitomisesta empiiriseen aineistoon.

Luvut 4 ja 5, jotka muodostavat tutkimuksen sisällöllisen pääjakson, Katainen paneutuu kokoaamansa aineistomassan huolelliseen ja pikkupiirteiseen analysointiin. Näissä luvuissa Aleksandra Kollontain seksuaali- ja avioliittoreformistiset tekstit toimivat edelleen pohjana, jota vasten suomalaisten kommunistien piirissä muotoiltuja näkemyksiä arvioidaan. Keskustelun ajallisesti edetessä yhteys Kollontaihin kuitenkin ohenee ja sijaa valtaa etenkin Neuvostoliiton puoleisissa julkaisuissa Leninin ajama puritaanisempi seksuaalipoliittikka ja sukupuolittuneempi ihmisenäkemyks. Sen sijaan Suomessa ilmestyneissä kommunistisissa julkaisuissa vallitsee mielenkiintoinen kaksijakoisuus: yhtäältä Kollontain ajama ”uuden moraalin” ideat saavat etenkin nuorisoliittolaisten ja eräiden miesvaikuttajien keskuudessa kannatusta kun puolestaan naisliiton julkaisuissa jo varhaisesta työläisnaisliitosta juontuvat kotitalous- ja äitiysideologiset painotukset ovat edelleen vahvat.

Erityisesti näissä kahdessa pääluvussa Elina Katainen osoittaa teoreettisen vahvuutensa. Soveltamalla ennen muuta Yvonne Hirdmanin ”sukupuolisopimus”-käsitettä, mutta myös Maria Sjöbergin ehdottamia käsitteitä ’huonekuntasopimus’ ja ’isäntäsopimus’ sekä allekirjoittaneen esittämää suomalaista tasa-arvomallia kuvaavaa ’kaksijakoinen kansalaisuus’ -käsitettä Katainen ottaa eri tahoilta haltuun aineistonsa ja tuottaa originaaleja tuloksia. Perusteellisella käsitteilytavallaan hän myös osoittaa, miten monitasoisella ja vaikeasti hahmotettavalla pohjalla li-

kutaan kun tavoitellaan toisaalta intiimin seksuaalisuuden ja yhteiskunnallisen avioliitto- ja perheinstituution, toisaalta yksilöllisen valinnan ja yhteisöllisen moraalien yhteensovittamista. Kataisen tutkimus on myös oiva osoitus sukupuolijärjestelmien moninaisuudesta ja jatkuvasta muuntuvuudesta sekä yhteiskunnallisten ja poliittisten suhdanteiden suorasta tai epäsuorasta vaikutuksesta niiden ja niiden taustalla vaikuttavien vapautumisvisioiden muotoiluun.

Viimeinen käsittelyluku (6) sovituu kiinnostavuudestaan huolimatta hieman vaikeasti kokonaisuuteen ja sen ainekset olisi ehkä voinut nitoa kahden edellisen luvun lomaan.

Kokonaisuudessaan se, että Elina Katainen on mahdollistanut yksiin kansiin suuren määrän pitkällä aikavälillä tekemäänsä tutkimusta, koituu kyllä väitöskirjan rikkaudeksi, mutta on samalla synnyttänyt ongelmia, joiden ratkaiseminen ei ole tekijälleen ollut aivan helppoa. Selvimmin tämä näkyy tutkimuskysymyksen hapuilevuutena. Tutkimuksen kohde on kyllä ilmaistu selkeästi, ja sitä myös tarkastellaan monipuolisesti ja hyvää analyysikykyä osoittaen. Eri osia koossapitävä kysymyksenasettelu jää kuitenkin häilyväksi ja aiheuttaa paikoin jäsenyysongelmia ja käsittelyn päällekkäisyyttä. Johtavan argumentin kuljettamista vaikeuttaa myös se, ettei tutkimus etene täysin kronologisesti vaan eri teemojen käsittelyssä aikatasot sekoittuvat, mikä vaikeuttaa muutostrendien hahmottamista.

Näitä puutteita kompensoi kuitenkin erinomaisesti Kataisen kyky jäsentää runsasta aineistoaan selkeästi muotoilluilla teoreettisilla käsitteillä sekä toimivilla metodisilla valinnoilla. Lisäksi tutkimus on kiistaton osoitus tekijänsä poikkeuksellisen laajasta lukeneisuudesta ja sellaisesta historiallisen aineiston sisäistyneestä tuntemuksesta, jota tohtoroitumistasolla

harvoin tapaa. Tämän oppineisuutensa varassa Elina Katainen on onnistunut tuottamaan sisällöllisesti rikkaan ja kielellisesti nautittavan väitöskirjan, joka tarjoaa merkittävän kontribuution, ei vain työläisnaisliikkeen vaan myös yleisemmin modernisaatioon kytkeytyviä ihmiskuva- ja identiteetti-muutoksia koskevalle tutkimukselle.

– IRMA SULKUNEN